

A TERMELÉSI TÉNYEZŐK (RÁFORDÍTÁSOK) ÖSSZEGEZÉSE A GAZDASÁGI HATÉKONYSÁG MÉRÉSÉNÉL

VIRÁG JÓZSEF*

A gazdasági hatékonyság igen sokrétű fogalom. Megnyilvánulásának számos formája — a gazdálkodás eredményessége, a népgazdaság kiegyensúlyozott, folyamatos, gyors, fejlődése, a vállalati munka jobb szervezése stb. — lehetséges. A sokrétűségéből eredően mérhetősége, mutatószámai is sokfélék. Így pl. a termelékenységnövekedés, az eszközkivhasználás-javulás, a jövedelmezőség-növelés stb. mind fokozzák a gazdasági tevékenység hatékonyságát, de a hatékonyságot csak részben jellemzik, annak részmutatói.

Átfogóan a gazdasági hatékonyságot a termelési tényezők — erőforrások — felhasználásának eredményessége jellemzi. A hatékonyság mutatója valamilyen hozam — eredmény — és az ehhez igénybe vett erőforrások hányadosa. Az igénybe vett erőforrások lehetnek ráfordított értékek vagy lekötött értékek. A továbbiakban a hatékonyság mutatójaként a lekötött erőforrás egységnyi mennyiségére jutó hozamot értem, képletben:

$$H = \frac{E}{R};$$

H = hatékonysági mutató,

E = hozam vagy eredmény,

R = összes lekötött termelési tényező.

A hozamok

A gazdasági erőforrások hozamát bruttó és nettó jellegű mérőszámokkal jellemezhetjük. A gazdaság fejlődését — mint a felhasznált termelési tényezők bruttó eredményét — a vállalatok termelési értékének alakulása mutatja, ha nincs változás a termelési kooperációban. A lekötött termelési tényezők felhasználásának nettó hozamát vállalati szinten az elért nyereség összege adja. Népgazdasági szinten az erőforrások hozadékát ennél tágabban értelmezzük, mivel a vállalatok költségei között elszámolt eszköz- és bérjárulékok, a különböző adók formájában történő elvonások is részét képezik a népgazdasági tiszta jövedelemnek, ugyanakkor a vállalati nyereségek különféle költségvetési támogatásokat is tartalmaznak, amelyek csökkentik a népgazdaság jövedelmét.

* Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék

A ráfordítások

A termeléshez, annak bővítéséhez a vállalatok különböző erőforrásokat kötnék le, amelyek kétfélek: élő és holt munka lekötések lehetnek. A holt munka lekötés álló- és forgóeszközökben (készletekben) ölt testet. Ennek megfelelően a hatékonysági mutató számításához szükséges összes lekötött termelési tényező — ráfordítás — értéke a következőkből áll:

$$R = R_h + R_m \quad R_h = R_a + R_f \quad R = R_a + R_f + R_m,$$

- R_h = lekötött holt munka (eszközök) értéke,
- R_a = lekötött állóeszközök bruttó értéke,
- R_f = lekötött forgóeszközök értéke,
- R_m = lekötött (foglalkoztatott) munkaerő értéke.

Az eszközök meghatározása, éves átlagos értékük megállapítása az időponti adatokból — negyedév eleji állóeszköz állomány, bruttó érték, készlet érték — megfelelő átlagolással történhet. Az így kapott összeg az adott időszakban — évben — lekötött holt munka értékét adja.

A termelési tényezők másik elemét, az élő munka lekötést elsődlegesen a foglalkoztatott létszám fejezi ki, de a gazdasági hatékonyság elemzéséhez ebben a formában nem vonható össze a holt munka lekötéssel. Történtek már kísérletek az élő munka lekötés értékben történő számbavételére, többek között a kifizetett bér alapján [2, 3].

A lekötött munkaerő a társadalom szempontjából nagyszámú beruházásnak tekinthető, ami magában foglalja a munkaerő szakképzésére, nevelésére fordított költségeket, valamint a közép- és felsőfokú végzettséknél a munkaképes korban végzett tanulás folytán elmaradt nemzeti jövedelmet. A munkaerő-beruházás egy főre jutó értékét képzettségi kategóriánként más számításhoz már kidolgozták [6]. A kidolgozás több, különböző képzettségi kategóriára megtörtént, a legalacsonyabb képzettségi kategóriában 174 ezer, a legmagasabb kategóriában — a felsőfokú végzettségűeknél — 667 ezer forint. A lekötött — a vizsgált időszakban átlagosan foglalkoztatott — munkaerő képzettség szerinti összetételének ismertetésében a kategóriánként ismert társadalmi költség-ráfordítás alapján értékre, mint a társadalom munkaerő-beruházásának értékére átszámítható a következők szerint:

$$R_m = \sum B \cdot L;$$

- B = egy főre jutó munkaerő-beruházás értéke az adott képzettségi kategóriában
- L = az adott képzettségi kategóriában foglalkoztatottak átlagos száma.

Az alkalmazott átszámítás után a lekötött munkaerő összevonható a lekötött eszközökkel, és a két erőforrás együttes értéke kifejezi a lekötött termelőerők nagyságát. Az egy-egy ágazatban elért hozam így a lekötött összes erőforrás értékével egybevethető, a hatékonyság mutatójának abszolút összege, dinamikus változása megállapítható, sőt az egyes ágazatok hatékonysági színvonala is összehasonlítható. Az egy fő lekötött munkaerő átlagos értéke kifejezi a foglalkoztatottak képzettségi színvonalát. Számítása a következő:

$$\bar{B} = \frac{R_m}{\sum L} = \frac{\sum B \cdot L}{\sum L};$$

- \bar{B} = egy fő lekötött munkaerő átlagos értéke.

Például az élelmiszeripar egyes ágazatai ezen mutatóinak összehasonlítása a foglalkoztatottak képzettségi színvonalában fennálló különbséget mutathat.

A lekötött termelési tényezők megoszlása, a munkaerő-lekötés aránya jól mutatja a technikai színvonalat. A munkaerőben megtestesülő erőforrás lekötés aránya az ágazatok gépesítettségét, műszaki színvonalát jelzi. Képletben az alábbi:

$$R_{m\%} = \frac{R_m \cdot 100}{R} = \frac{R_m \cdot 100}{R_a + R_f + R_m};$$

$R_{m\%}$ = munkaerő-lekötés aránya a ráfordításokból.

A lekötött termelőerők összetételében kifejezésre jut a szektorok különbözősége is, a nagyüzemek magasabb technikai színvonalára.

A gazdasági fejlődés jellege megítélésének egyik mérőszáma a termelési tényezők növekedésének egymáshoz képesti aránya. Az extenzív fejlődés jellemző vonása a munkaerő lekötés gyorsabb növekedése, míg a fejlődés intenzív voltát a holt munkaerő lekötés arányának növekedése, az egy foglalkoztatottra jutó lekötött eszközök mennyiségének emelkedése jelzi.

Két időszak adatainak összehasonlítása esetén tehát extenzív a fejlődés, ha

$$\frac{R_{h_1} + R_{m_1}}{R_{h_0} + R_{m_0}} < \frac{R_{m_1}}{R_{m_0}}$$

Összefoglalás

Mivel az erőforrások — termelési tényezők — csak korlátozottan állnak a társadalom rendelkezésére döntő fontosságú minél eredményesebb hasznosításuk. A hasznosítás eredményességét csak a komplex hatékonyság mutatójával lehet reálisan megítélni. Azonos hozamot — eredményt — el lehet érni magas szintű gépesítéssel, kevés foglalkoztatottal, vagy alacsonyabb gépesítéssel, több ember foglalkoztatásával.

Az itt számított részhatékonyságok — eszközfelhasználás, termelékenység — más-más színvonalat mutatnak egy-másik esetben, míg az összes — élő és holt munka — ráfordítás alapján végzett számítás az összehasonlítást valóssá teszi. Önmagában az összes ráfordítás értékben történő kifejezése számos elemzésre — képzettségi színvonal, műszaki színvonal, a fejlődés jellege stb. — ad lehetőséget.

A leírt módszerrel végzett elemzések folyamatban vannak az élelmiszeriparra vonatkozóan, melyekről később számolok be.

IRODALOM

1. Zala J.: Társadalmi Szemle 3, (1971).
2. Simán M.: Közgazdasági Szemle 9, 997, (1971).
3. Óri J.—Rácz L.: Közgazdasági Szemle, 4, 413. (1971).
4. Dimény I.: Közgazdasági Szemle 4. 385. (1971).
5. Falusné Szikra K.: Közgazdasági Szemle 9, 1009. (1970).
6. Kovács J.: Szakképzés és népgazdaság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1968.

СВОДКА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ (ВЛОЖЕНИЙ) ПРИ ИЗМЕРЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА

Йозеф Вираг

Об эффективности производства обычно судят посредством косвенных показателей: средств производства, производительность труда и т. д. Измерение комплексной эффективности затрудняется учётом вложений, т. к. определение стоимости капитальных и оборотных средств затрудняется учётом затрат на рабочую силу. При перерасчёте стоимости вложений на рабочую силу автор учёл затраты на обучение, воспитание и неполученный государственный доход. После пересчёта занятая производством рабочая сила — средства производства могут быть сопоставлены и общая их стоимость выражает величину занятой производственной силы. Рассчитанные таким образом вложения, выраженные через стоимость, дают возможность для анализа различных показателей: уровень образования, технический уровень, уровень развития и т. д.

REVIEW OF PRODUCTION FACTORS (COSTS) IN THE MEASUREMENT OF ECONOMIC EFFICIENCY

József Virág

Economic efficiency is an extremely complex concept, and in most cases is measured only by partial indicators such as utilization of equipment, productivity, etc. In the complex efficiency measurement the difficulty is caused by the costing, because the number of people employed can be evaluated together with the fixed and circulating equipment only after conversion to a comparable value. For the conversion, the value of the manpower-investment was taken (costs devoted to vocational training, and instruction, and unrealized national income). After conversion the manpower employed can be taken into account with the equipment, and the combined value of the two sources of power expresses the magnitude of the productive forces tied down. By expressing the total cost thus calculated in a value, it is possible to make a number of other analyses, such as educational level, technical level, nature of development, etc.

SUMMIERUNG DER PRODUKTIONSFAKTOREN (AUFWENDUNGEN) BEI DER MESSUNG DER ÖKONOMISCHEN WIRKSAMKEIT

Von

J. Virág

Die ökonomische Wirksamkeit ist ein höchst vielfältiger Begriff, ihre Messung erfolgt meistens nur mit Teilindizes — Geräteausnutzung, Produktivität usw. Die Schwierigkeit bei der Ermittlung der komplexen Effektivität liegt in der Addition der Aufwendungen (Investitionen), da ein Zusammenziehen des Wertes der stehenden und der Umlaufmittel mit dem beschäftigten Personalstand nur nach der Umrechnung auf Werte möglich ist. Als Grundlage für die Umrechnung diene der Wert der Arbeitskräfte-Investition — für fachliche Ausbildung und Erziehung verausgabte Summen, ausgiebige Nationaleinkünfte. Nach der Umrechnung werden die gedungenen Arbeitskräfte ad — dierbar mit den gedungenen Geräten und der gemeinsame Wert der beiden Kraftquellen drückt die Grösse der gedungenen Produktionskräfte aus. Die Ausdrückung der so errechneten gesamten Investitionen in Werten ermöglicht auch noch zahlreiche weitere Analysen, wie Bildungsniveau, technisches Niveau, Art der Entwicklung usw.